

MUZEUM STUTTHOF W SZTUTOWIE

Stutthof

ZESZYTY MUZEUM

4

WROCŁAW · WARSZAWA · KRAKÓW · GDAŃSK · ŁÓDŹ
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO
1981

Krzysztof Steyer

PROBLEMATYKA
HITLEROWSKICH OBOZÓW KONCENTRACYJNYCH
W POLSKIM FILMIE FABULARNYM

Już u progu kinematografii narodziła się świadomość roli filmu, a przede wszystkim jego gatunku kronikalnego, jako świadka i pomocniczego źródła historycznego. Wynalazcy kinematografu widzieli w nim nie tyle środek masowej sztuki czy rozrywki, ile właśnie instrument naukowego poznania. Jako dzieło sztuki film stanowi obiekt nie słabnącego zainteresowania teoretyków i historyków sztuki filmowej. Również jako zjawisko kulturowe jest film przedmiotem szeroko zakrojonych badań, które znalazły swój wyraz w bogatej literaturze zagadnienia. Walory filmu jako źródła nie są dotychczas w wystarczającej mierze wykorzystane. Częściej sięga do filmu jako źródła publicystyka kinowa, trafia także film do dydaktyki szkolnej i uniwersyteckiej i chociaż we *Wstępie do badań historycznych*¹ znajdujemy uwagę, że film, podobnie zresztą jak radio i telewizja, odgrywa „szczególną rolę jako źródło informacji o faktach historycznych”, to zastosowanie filmu jako źródła w badaniach historycznych stanowi zjawisko rzadkie, zresztą nie tylko w Polsce². Teoretyczne rozważania nad filmem jako źródłem historycznym sięgają końcowych lat ubiegłego wieku i wiążą się z osobą polskiego filmowca i autora Bolesława Matuszewskiego³. Po I wojnie światowej zagadnienie to dyskutowane było na kongresach Międzynarodowego Komitetu Nauk Historycznych. Na okres ten przypadają też początki zakładanych w różnych krajach archiwów filmowych. Badania nad dziejami II wojny światowej zwiększyły zainteresowanie filmem — przynajmniej teoretycz-

¹ B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań historycznych*, Warszawa—Poznań 1973, s. 117.

² Zwracają na to uwagę badacze zagadnienia. Por. np. w ZSRR: I. N. Kuntikow, *Kinofonofotodokumenty w naukowych issledowanijach*, „Woprosy Archiwowiedienija”, 1962, z. 2, s. 55; w NRD: W. Zöllner, *Der Film als Quelle der Geschichtsforschung*, „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft”, Jhrg. 13, 1965, H. 4, s. 638 i n.

³ B. Matuszewski wydał w 1898 r. w Paryżu *Une nouvelle source de l'histoire* — reedycja wydana w Warszawie w 1955 r. przez Centralne Archiwum Filmowe.

nie — jako źródłem historycznym⁴. W Polsce zagadnieniem tym zajmują się historycy w Instytucie Historii, w Instytucie Sztuki PAN oraz Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie. Powstało w związku z tym parę interesujących teoretycznych prac, jak np. Z. Czeczota-Gawraka⁵ czy S. Ozimka⁶. Również film fabularny jako źródło historyczne stał się tematem artykułu R. Wagnera, który poddaje wartościowaniu tego typu dokument⁷. Teoretyczne rozważania R. Wagnera dają interesującą propozycję analizy filmu fabularnego jako źródła.

Celem niniejszego artykułu jest zarysowe omówienie tematyki obozów koncentracyjnych występującej w polskim filmie fabularnym po II wojnie światowej. Nie było tych filmów zbyt wiele, a i fabuła tylko kilku z nich poświęcona została w całości obozom koncentracyjnym. W szeregu innych obozowe przeżycia bohaterów stanowiły epizodyczne zaledwie wstawki. Szerzej omówiono więc te filmy, w których tematyka obozowa jest dominująca, bardziej ogólnikowo natomiast te, w których pojawia się ona fragmentarycznie. Artykuł oparty został na różnego typu publikacjach dotyczących powojennej kinematografii polskiej, a ponadto na specjalistycznych czasopismach periodycznych oraz prasie. Podstawę selekcji stanowi wykazów filmów fabularnych wydawnictwa specjalnego Filmowego Serwisu Prasowego⁸.

Po klęsce wrześniowej i zajęciu przez wojska niemieckie ziem polskich kinematografia polska przestała istnieć. Okupacyjny terror nie przeszkodził jednak temu, by powstała podziemna grupa filmowa (w skład której wchodził m.in. Antoni Bohdziewicz i Jerzy Zarzycki), która to w czasie powstania warszawskiego zajmowała się filmowaniem walk oraz życia codziennego powstańców i mieszkańców Warszawy⁹. Na licznych szlakach bojowych żołnierzom polskim towarzyszyli filmowcy. Działali oni we Francji, Wielkiej Brytanii, na Bliskim Wschodzie, w Holandii, Belgii, we Włoszech¹⁰. W 1943 r. przy I Dywizji Wojska Polskiego na terenie Związku Radzieckiego powstała Czołówka Filmowa. W jej skład wchodził wówczas m.in. Aleksander Ford, Władysław Forbert, Ludwik Perski, Stanisław Wohl, Jerzy Bossak. Powstały wówczas filmy

⁴ Wspomnieć tu można np. o międzynarodowym kolokwium „Film a druga wojna światowa”, które odbyło się w czerwcu 1971 r. w Este (Włochy) pod auspicjami Międzynarodowej Komisji Historii Drugiej Wojny Światowej.

⁵ Z. Czeczota-Gawrak, *Film jako dokument historii*, „Dzieje Najnowsze”, R. 4, 1972, z. 1.

⁶ S. Ozimek, *Dokument filmowy w roli świadka historii*, „Dzieje Najnowsze”, R. 4, 1972, z. 1.

⁷ R. Wagner, *Film fabularny jako źródło historyczne*, „Kultura i Społeczeństwo”, t. 18, 1974, nr 2, s. 181—194.

⁸ *Kinematografia w Polsce Ludowej*, wydawnictwo specjalne Filmowego Serwisu Prasowego, Warszawa 1975.

⁹ S. Janicki, *Film polski od A do Z*, Warszawa 1972, s. 15.

¹⁰ *Ibid.*

